

VERDAGUER I CAMBÓ

HELENA CAMBÓ

El dia en què el nostre president em va parlar de la possibilitat de participar en aquest homenatge no m'hi vaig saber negar. Després, a mesura que hi pensava, veia que no podia aportar res que no fos ja sabut i, menys encara, atrevir-me a donar cap opinió sobre els temes de fons, ja tan abastament examinats.

Però el bon amic Jordi Bonet havia afegit: «és que tu enllaces amb algú que hi era». Vaig comprendre que aquest havia de ser el meu punt de partença per aproximar-me a la gran figura de Verdaguer: intentar donar unes pinzellades referides, en certa manera, al record del meu pare.

La primera aproximació serà, doncs, en el context de l'any 1895, quan el poeta havia entrat ja en el període dolorós de la seva vida; a la vegada, però, acabava de publicar el *Sant Francesc*. A la tardor d'aquell any, un estudiant universitari de dinou anys, que firmava «Francisco Cambó», es dirigia per carta al gran mestre santanderí don Marcelino Menéndez i Pelayo en aquests termes:

Señor don Marcelino Menéndez i Pelayo.

Muy señor mío: aunque no tenga el honor de conocerle personalmente, desde niño que le conozco a usted en sus libros, cuya lectura me causa el mayor deleite y me hace sentir por usted la mayor admiración. Con sólo estos títulos me atrevo a escribirle, y con ellos me atreveré a presentarme a usted cuando, en el curso próximo, vaya a Madrid a doctorarme;¹ me parece que con usted puedo prescindir de ciertos artificios sociales, y que más derecho a su atención me dan estos títulos, que una convencional presentación.

Me dirijo a usted para pedirle que haga una obra que redundaría en beneficio de las letras y contribuiría a desvanecer del todo una calumnia. Mosén Jacinto Verdaguer, cuyas poesías místicas fueron tan favorablemente juzgadas por usted en su discurso

1. Aquest propòsit no es va complir, i Cambó va completar Filosofia i Lletres i Dret a la Universitat de Barcelona.

de entrada en la Academia, ha publicado, hace más de quince días, su poema *Sant Francesc*, escrito en el período, tan triste para él, en que con más saña se le trató de loco, y la prensa no se ha ocupado de ello; la política y de noticias, porque tiene otros asuntos con que llamar la atención; la literaria, porque no existe. De este modo se va formando alrededor de los hombres que valen y trabajan, aquel vacío del que usted tantas veces se ha lamentado, y que mata todas las iniciativas y apaga todos los entusiasmos.

En el caso concreto a que me refiero, podría usted hacer muchísimo para evitar esta indiferencia de que se quejan cuantos se interesan por las letras patrias. Tengo la seguridad de que si usted publicara el juicio que le merece el tomo de poesías místicas a que me refiero, la prensa se haría eco de ello, y la atención de los que conservan alguna afición a todo lo bello, se fijaría en este ramillete de poesías, muchas de las cuales igualan, cuando menos, a las que forman aquel libro incomparable de los *Idyllis i cants místics*.

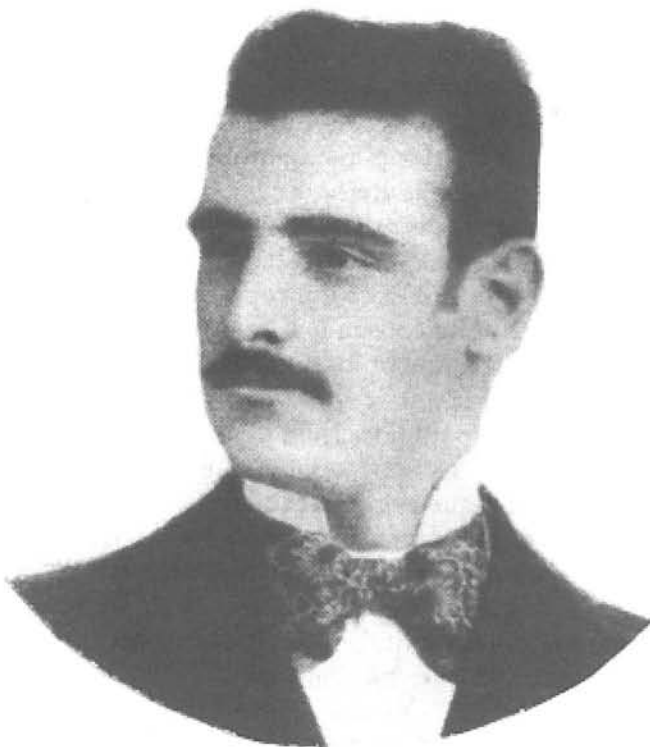
La admiración que siento por Mosén Verdaguer me ha inducido a escribirle estas líneas, que no tienen más valor que el que les da el buen deseo que las inspira.

Pidiéndole dispense su atrevimiento, se le ofrece su admirador y afectísimo s. s., Francisco Cambó.— Besalú, 20 de octubre de 1895.²

Reconec que dins la biografia del meu pare, aquest fet sempre m'ha semblat remarcable, tant per la fermesa de la seva admiració pel poeta com per la decisió que demostra al dirigir-se a un interlocutor de tal renom. El jove Cambó coneixia l'alt concepte que Menéndez i Pelayo tenia de Jacint Verdaguer. És ben il·lustratiu rellegir l'article³ que escrigué aquell, que era aleshores novell llicenciat en Lletres de la Universitat de Valladolid (deu anys més jove que el poeta), el 1877 en el moment de l'aparició de *l'Atlàntida*:⁴

«Esa rica y gloriosa literatura catalana, que renaciente en pleno siglo XIX a la voz de Aribau, ha venido a renovar las gloriosas producciones de los Muntaner, Lull... —escribia Menéndez i Pelayo— hasta alcanzar en lo lírico un florecimiento del que pocas naciones pueden gloriarse, acaba de coronar sus timbres con un esfuerzo gigantesco, un poema épico-descriptivo que parece inverosímil en estos tiempos... No hay lengua moderna que iguale en poder y flexibilidad a la lengua catalana tal como Verdaguer la maneja... Gracias al autor de *La Atlántida*, nada tiene que envidiar España a los Tennyson, Longfellow, Carducci, Mistral y demás grandes poetas de otras tierras».⁵

2. Maximiano GARCÍA VENERO, *Vida de Cambó*, Barcelona, Aedos, 1952, pàgs. 87-88.
3. Més tard, al 1886 felicitarà directament a Mn. Cinto en una carta entusiasta sobre el *Canigó*.
4. Era quan a Verdaguer li arribava també la felicitació del seu admirat Frederic Mistral en la qual li deia: «després de Milton en el *Paradis perdut*, i de Lamartine en la *Caiguda d'un àngel*, ningú no havia tractat les tradicions primitives del món amb tanta grandesa i puixança..., heveu complert centuplicades les esperances que la pàtria fundà en vos» [dins: Joan CASTELLAR-GASSOL, *Verdaguer: vida, passió i mort*, Barcelona, Eds. de 1984, 2002, pàg. 66] Amb el record de *l'Atlàntida*, com no tenir presents les converses del meu pare amb Manuel de Falla els anys en què coincidiren a l'Argentina, quan el mestre musicava el poema i Cambó insistia, un dia i un altre, per fer que es portés a terme el gran projecte.
5. Joan CASTELLAR-GASSOL, *op. cit.*, pàg. 69.

Cambó al finalitzar els estudis de Dret i Filosofia i Lletres.

En aquest cas coneixem, a més, la fonda impressió que aquests elogis varen causar en el poeta, que dies després enviava aquesta carta:

Barcelona, 24 de Març, 1879.

Sr. D. M. Menéndez i Pelayo:

Estimadíssim amich y senyor meu: atès lo difícil que m'és lo escriure en castellà, lo gran maneig que te v. de la llengua de mos pares, m'atrevesch à escriureli en ella, suplicantli m'ho dispense.

He llegit lo seu article sobre la Atlantida y no sé de quina manera darlin les gracies, segur de que per be que ho fes no sabria dárleshi com V. s'ho mereix. Molts altres s'en havian publicat en Espanya, moltes correspondencies y cartes l'havian alabada fora, mes cap document la havia aixecada tan amunt, ni cap crítica seva havia rodolat com la de V., fent rodolar ab ella mon poema, com si fos una taronja del pais de les Hespérides eix pobre fruyt cullit avans d'hora y migrat com l'arbre que li ha donat la vida.

Ara ¿què faré jo per V.? com li mostraré lo meu infinit agrahiment? Com aquell que ha de pagar un gran deute y sols es rich en bona voluntat, sols puch dirli Déu li

pach! Deu conserve sa preciosa vida, que d'arbre que dóna tan bona ombra be tenim rahó d'esperarne grans fruyts.

Li dono les gracies de tot mon cor, demanantli se serveixa manarme y disposar de mi, segur de que lo dia en que puga servirlo serà un altre dia d'alegria per son servidor y amich capellà

q.s.m.b. Jacinto Verdaguer Pbre.⁶

Em sembla impossible acabar la referència a Menéndez i Pelayo sense el record i –afegiria– la gratitud pel seu insuperable elogi de la nostra llengua en els Jocs Florals de 1888, davant la Reina Regent, quan l'escriptor va dir «La llengua que, com anell novial, deixa'l Rey Conqueridor a Mallorca i a València: la llengua en que dictaven ses lleys i escrivian ses gestes aquells gloriosos prínceps del Casal d'Aragó, qual corona reposa sobre'l front de vostre fill amigablement enllasada amb la corona d'Alfons lo Savi. Y per això, Senyora, sou vinguda a escoltar amorosament los accents d'aquesta llengua no forastera, ni exòtica, sinó espanyola i neta de tota taca de bastardia.»⁷

Pensem que, quan el meu pare li escrivia demanant-li el comentari del *Sant Francesc* de Verdaguer, només havien passat set anys d'aquell discurs i devia ser ben viva encara la memòria que se'n guardava.

En aquest primer punt he volgut aproximar-me, doncs, a l'admiració del meu pare pel poeta, una admiració que crec que cal tenir present a l'hora de considerar el seu posicionament respecte els anys finals de Mossèn Cinto. Com ens caldrà conèixer i tenir present, també, la seva entrançable relació amb Narcís Verdaguer i Callís, cosí germà del poeta.

L'any 1897, llicenciat ja en Filosofia i Lletres, mentre feia l'últim curs de Dret, Cambó entra com a passant al despatx d'un brillant advocat catalanista: Narcís Verdaguer i Callís. Per la vida del jove, encara poc arrelat a Barcelona, aquest serà un pas de gran transcendència. L'admiració de Cambó per Verdaguer i Callís havia nascut uns anys abans, quan era a Girona estudiant l'últim curs de batxillerat.⁸ Aleshores llegí els discursos de l'advocat barceloní, en defensa de les institucions jurídiques catalanes que l'impressionaren de forma decisiva: «el que més m'entusiasmava era un jove orador que superava tots els altres en flama i en eloqüència: era Narcís Verdaguer i Callís» –escrigué.

6. Làmina amb la fotografia de la carta de Verdaguer a Menéndez, provinent de la Biblioteca Menéndez y Pelayo, Santander, dins: Jesús PABÓN, *El drama de Mosén Jacinto*, Barcelona, Alpha, 1954, pàg. 311.

7. Dins AA.VV., *L'exposició del 88 i el nacionalisme català*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1988, pàg. 90.

8. F. CAMBÓ, *Memòries*, Barcelona, Alpha, 1981, pàg. 27. La família de Besalú l'envià a Girona amb l'esperança que l'any viscut allà, a casa d'un cosí farmacèutic, decantés el noi cap una sòlida carrera de farmàcia que li assegurés un pervindre tranquil a prop de la llar familiar. Mentrestant, a Catalunya s'havia encès una campanya en contra del Codi Civil i en defensa de les institucions jurídiques catalanes. Malgrat que hi participaren tots els partits, s'aprofità l'ocasió per a un moviment de caràcter netament catalanista.

La compenetració amb Narcís Verdaguer va ser molt fonda, podríem dir que a dos nivells: el polític i el personal. D'ençà de 1895 Cambó, amb una vocació política ja definida, presidia el Centre Escolar Catalanista. «Les tasques del Centre Escolar –explica Cambó a les *Memòries*– s'iniciaven cada curs amb una solemne sessió inaugural a la qual assistien els presidents de tots els centres catalanistes de Barcelona i de les ciutats foranes. El president llegia un discurs que *La Renaixença* publicava íntegre i del qual es feia un tiratge a part en forma de fullet. Aquest discurs decidia el prestigi polític del president. En aquell lloc m'havien precedit, entre altres, Verdaguer i Callís, Puig i Cadafalch i Prat. El meu discurs presidencial tingué un gran èxit, però el que més m'afalagà fou la felicitació personal de Narcís Verdaguer, que, ja malalt, va fer l'esforç d'assistir a aquell acte. I en el número proper de *La Veu de Catalunya* em dedicà un article ple de simpatia i d'afecte.»⁹

Verdaguer, malgrat aquesta poca salut, era director de *La Veu de Catalunya* (encara setmanari) i vicepresident de la Unió Catalanista, on Cambó actuava representant el Centre Escolar. Ja sabem que varen ser uns anys de gestació del catalanisme on coexistien diversos grups –sovint enfrontats per problemes de principi. Entre Cambó i Verdaguer i Callís (tretze anys més gran que ell) sembla que es mantingué sempre una notable sintonia. Quan el 1899 va constituir-se el Centre Nacional Català, agrupant ja elements dispersos, va ser nomenat president Narcís Verdaguer i Cambó ja va ser vocal de la junta directiva. Finalment, en crear-se el 1901 la Lliga Regionalista, fusió definitiva dels principals corrents anteriors, varen ser-hi junts des del primer moment.¹⁰

Amb la sinceritat característica dels records polítics del meu pare a les seves *Memòries*, apareix una curiosa comparació amb Prat de la Riba, segons la qual Verdaguer i Callís era un romàntic, un expansiu, un orador nat, mentre Prat usava una freda dialèctica que en moments de discussió desconcertava els partidaris fervorosos de Verdaguer. La conclusió de Cambó és clara: «el meu afecte i la meva admiració romàntica i sentimental anaven a Verdaguer, la meva raó m'acostava més a Prat».¹¹ Aquella admiració traspua també quan recorda el moment en què es demanà a Verdaguer i Callís la cessió del setmanari *La Veu de Catalunya*, que ell considerava com a cosa pròpia, «per a que amb el seu nom gloriós es transformés en el gran diari català». No era un pas fàcil per a ell, però Verdaguer, finalment, accedí a aquesta petició i el meu pare comenta: «com era de preveure des del primer dia, el patriota dominà totes les naturals febleses sentimentals de l'home.»¹²

La relació personal entre ells és, potser, encara més remarcable. Hi descobrim una especial sensibilitat humana. Quan Cambó entra de forma regular en

9. Francesc CAMBÓ, *Memòries*, Barcelona, Alpha, 1981, pàg. 38.

10. I encara, el 1916 arribaren a coincidir com a diputats de la Lliga al Congrés.

11. Francesc CAMBÓ, *op. cit.*, pàg. 53. Amb els anys és ben clar que l'aproximació del meu pare cap a Prat de la Riba passà de la raó a un íntim afecte.

12. *Ibidem*, pàg. 58.

aquella casa, al carrer de Montsió, damunt del Cafè dels Quatre Gats, Narcís Verdaguer fa quatre anys que és casat amb Francesca Bonnemaison, dona extraordinària d'una gran personalitat i intel·ligència, promotora anys a venir, essent ella ja vídua, de l'Institut de Cultura de la Dona, un centre d'irradiació cultural, cristiana i humana, que va marcar bona part d'una generació.

El meu pare descriu aquella època amb precisió: «en l'ordre personal, vaig trobar a can Verdaguer i per sempre, una família que em rebia com si jo fos un dels seus i on jo trobava tot l'escalf que es pugui trobar en la pròpia llar: no sols Verdaguer, sinó la seva esposa i la mare d'aquesta, varen tractar-me a les poques setmanes, la primera com un germà, la segona com un fill. Des de llavors, tots els diumenges, jo dinava a can Verdaguer i, mentre vivia a Barcelona, a les nits, després de sopar a la freda casa de despesa, anava a can Verdaguer a fer tertúlia político literària.»¹³ Anys després, tenint ja despatx propi, no va perdre aquest costum.

Un altre aspecte a destacar de la relació era el poc que comptava el lluïment professional: «no vaig ocupar-me aleshores de treure algun profit material de la carrera d'advocat –escriu. Pensava que algun dia Verdaguer em donaria quelcom. No fou així. I la veritat és que no m'ho mereixia, car el petit servei que jo li feia era de sobres compensat amb l'escalf familiar i les facilitats per a l'estudi que trobava a casa seva» (...) «Allí hi havia una magnífica biblioteca, es rebia copiosa premsa estrangera (...)» –i, afegeix encara– «però tant com la biblioteca vaig trobar l'home que m'ensenyà a servir-me'n».¹⁴

És tenint present el record d'aquesta estreta relació, que ens situem als anys de la polèmica que envoltarà a Mossèn Cinto, i de la que tampoc en queden al marge els seus parents: un cosí llunyà, Mossèn Joan Güell i Narcís Verdaguer, el seu cosí germà. El fet és que en aquell context ningú quedava aliè al drama; el tema, i les seves derivades, interpellava a tots els contemporanis: les respostes a voltes eren sentides i sinceres, altres, malauradament amagaven interessos ben poc nobles. L'expressió d'un judici o altre es feia inevitable i, en aquest sentit, Cambó no va ser cap excepció.

Impressiona veure com passats més de quaranta anys, redactant les seves memòries a l'Argentina, les paraules brollen amb vehemència al justificar l'actitud de l'amic i mestre: «Vaig dur esclats d'animació i vida a aquella santa casa en què, a la tristesa d'un matrimoni sense fills i d'un espòs malalt, s'hi afegia llavors l'amargor de les monstruoses acusacions que Mossèn Cinto Verdaguer llançava contra l'home a qui més havia estimat i que ara feia l'immens sacrifici d'acceptar callat els vituperis que amb un sol mot hauria pogut desfer.»¹⁵

L'estudi de Joan Moles, molt favorable al poeta, confirma precisament aquest silenci. Moles, parlant de l'advocat escriu: «no crec equivocar-me en dir que era

13. *Ibidem*, pàg. 50.

14. *Ibidem*, pàgs. 58 i 51.

15. *Ibidem*, pàg. 51.

un home de sentiments nobles» i, més endavant afirma: «no es coneix ni una sola manifestació pública d'en Verdaguer i Callís contra el seu cosí».¹⁶

En un altre moment, el meu pare tornarà encara, des de la distància, a reviure el drama: «Voldria suprimir tota referència a la trista història dels darrers anys del nostre gran poeta. Però jo, que la conec tan íntimament com el que més, em sento amb el deure d'afirmar aquí que tant el bisbe Morgades, com el canonge Collell, com el Marquès de Comillas, com Narcís Verdaguer i Callís, eren no sols innocents de totes les calúmnies que, a mans plenes, els llençà l'insigne poeta, sinó que llur conducta envers aquest fou, durant anys seguits, d'una altura moral a la qual pocs homes arriben».¹⁷

Un segle després, als que llegim ara aquestes pàgines, el que ens produeixen, per damunt de tot, és una pena immensa.

Continuo, doncs, per arribar a una altra referència directa. L'any 1901 la Lliga Regionalista presentava per primer cop la seva llista de candidats a les eleccions municipals. Cambó recorda: «s'havia decidit presentar per a regidors una candidatura amb noms de prestigi indiscutit i indiscutible, darrera els quals hi hagués alguns homes de notòria competència perquè l'actuació dels regidors triomfants pogués ésser eficaç (...). El meu fou seriosament objectat (...): jo no havia encara complert vint-i-cinc anys; era un modest passant d'un despatx modest com el de Narcís Verdaguer i Callís; jo no tenia ni una situació econòmica, ni una situació social; jo no era més que un propagandista polític (...). Prat, amb la seva tenacitat apassionada sostingué la meva inclusió en la candidatura i acabà per imposar-la».¹⁸ Així, el dia 1 de gener de 1902, amb un enorme entusiasme, el meu pare prenia possessió del seu càrrec de regidor, dins de la minoria.

No havien passat sis mesos quan a Villa Joana es produí la mort de Mossèn Cinto. Eren dos quarts de sis de la tarda del dia 10 de juny. Vallvidrera corresponia al municipi de Sarrià, però en aquell moment, a l'Ajuntament de Barcelona, l'encertada decisió ja estava presa. Pocs dies abans, l'alcalde, senyor Joan Amat, havia fet saber al regidor Francesc Cambó –lògicament anguixat pel desenllaç del cas Verdaguer– que en el moment en què es produís el traspàs del poeta, ell prendria l'acord de declarar que la Ciutat es feia càrrec del cadàver, dipositant-lo al Saló de Cent convertit en capella funerària, i que l'enterrament amb tots els honors el costejaria la Ciutat. Així quedarien resolts tots els conflictes que fins al darrer moment acompanyaren l'illustre malalt. En aquella última setmana de vida havia arribat a fer dos testaments!

Moles explica que, el mateix dia 10, «a les vuit tocases del vespre, ens trobàvem reunits al despatx de l'alcalde amb ell, en Rafael Baster, en Ramon Turró, Mossèn Josep Costa i jo. L'alcalde ens va fer saber que havíem estat designats

16. Joan MOLES, *Mossèn Cinto*, Mèxic DF, Col·lecció Catalònia, 1944, pàgs. 136 i 137.

17. F. CAMBÓ, *op. cit.*, pàgs. 85-86.

18. *Ibidem*, pàg. 78.

marmessors en el darrer testament de Mossèn Cinto, del qual ell havia estat testimoni, i ens va dir que havia arribat el moment de començar la nostra actuació, ja que ell ens demanava que autoritzéssim el trasllat del cadàver a Barcelona, per a exposar-lo al Saló de Cent».¹⁹ A continuació es va fer responsables del trasllat als regidors Cambó, Fabra i Ledesma, Rius,²⁰ Roig i Torres, Lluch i Selvas. A l'exemplar de *La Renaixença* del 13 de juny, podem seguir amb tota mena de detalls com l'esmentat trasllat es va haver d'endarrerir fins a la matinada de la nit de l'onze al dotze, per causa de les dificultats sorgides amb l'embalsamament del cos. Complert el tràmit, la comitiva municipal es dirigí finalment a Villa Joana la matinada del 12 per a recollir-lo.

Les cròniques periodístiques detallen les penes i treballs d'aquell llarg transport nocturn per carreteres dolentes i enfangades fins que, arribats a la casa, duent la delegació de l'alcalde, els representants municipals van imposar-se fent-se càrrec del cadàver i organitzant-se la recollida. Aquí reprendré les paraules del meu pare, sinceres, dures, podria dir viscerals, tenyides encara d'indignació quaranta anys després: «vaig anar, en una nit de tempesta a la Villa Joana (...), allí la germana de Mossèn Cinto, una pagesa velleta que havia vingut de Folgueroles per tal d'assistir-lo, la tenien arraconada fora de la cambra mortuòria». I continua, amb l'aplom dels seus vint-i-quatre anys: «Jo, amb còpia dels acords, em vaig imposar a tothom, vaig treure de la cambra els qui mai no hi haurien hagut de penetrar».²¹ *La Renaixença* explica com, finalment, a les 4,30 de la matinada la comitiva va sortir de Villa Joana: el cotxe mortuori al davant, seguit dels cotxes dels regidors, la germana del poeta i uns pocs amics. El meu pare descriu encara amb dramatisme el trajecte, en la foscor de la nit, entre llamps i trons i forta pluja. Així anaren avançant lentament per Vallvidrera, per Sarrià i per Gràcia, amb gent esperant a les places –malgrat l'hora intempestiva– per a veure'ls passar.

Mentrestant a Barcelona seguien els preparatius. L'Ajuntament encarregava a Puig i Cadafalch l'ornamentació d'una enorme corona i, entre les grans esqueles que van aparèixer a tots els diaris, hi podem veure la del Consistori que diu: «l'Ajuntament d'aquesta Ciutat, junta son dol al de tots sos admiradors, d'aquí y de fora d'aquí y venera en ses despulles l'immortalitat de sa glòria. La Sala de Cent ahont son nom fou aclamat per primera vegada²² hostatjarà'l seu cos per a que rebí l'últim adeu del poble que tant ha enlairat».

Efectivament, des de les primeres hores del matí del dia 12 de juny, fins l'enterrament el dia 13 a la tarda, les despulles del poeta, portant l'hàbit franciscà tal com ell hauria volgut, quedaren instal·lades al Saló de Cent, flanquejades per números de la Guàrdia municipal. Es formaren cues interminables per a retre-li un últim tribut de respecte. En el mateix Saló s'anaven succeint les Mis-

19. Joan MOLES, *op. cit.*, pàg. 119.

20. Segons el diari *La Renaixensa* no es tractava de Rius sinó de Mans.

21. F. CAMBÓ, *op. cit.*, pàg. 86.

22. Referència al Premi Extraordinari dels Jocs Florals de l'any 1865.

Mossen Jascinto Verdaguer y Santaló
 Morí el dia 10 del corrent
 a la "Quinta Joana" de Vallvidrera
 HAVENT REBUT ELS SANTS SAGRAMENTS Y LA BENEDECCIÓ APOSTÓLICA
 (A. C. S.)

Ses afillats, germana Francisca, germó polítich Pau Llussà, germana política Carme Aguilà, viuda de Miquel Verdaguer, neboda Miquel Verdaguer y Aguilà, nebot polítich Joseph Vilà, nebots Feliu, Joseph, Cinto, Marianna (germana Dominica Terclaira, asent) y Carme Llussà y Verdaguer, casat el reyent Pare Ramon Gillet y Verdaguer, Superior general dels Pares Missioners de Sant Vicenç de Paul de l'Havana (asent), demés cúsins, cúsines y parents, y En Ramon Miralles y Vilalta, agrairán a sos amichs y coneguts que tingan present en ses oracions a mossen Cinto y se serveixin concorre als funerals que per bé de la seva ànima se celebrarán a la parroquial iglesia de Santa Maria de Vallvidrera el dimecres prop-vingent, dia 13, a las deu del matí.

Les misses junt ab la del perdó, se dirán després del assel
 Per respecte a la santedat del temple, el del se dona per despedit,
 No's convida particularment.

La Veu de Catalunya, dilluns 16 de juny de 1902.

ses celebrades per membres de totes les ordres religioses;²³ desfilaven en corporació les més diverses institucions. Ja entrada la nit, l'Orfeó Català, encapçalat pel mestre Millet, interpretà, amb emoció general, el responsori a sis veus de Tomàs L. de Vitoria. L'alcalde va ordenar que durant tot el dia, mentre no hagués rebut sepultura el cadàver, els fanals de la ciutat, guarnits amb gasses negres, estiguessin encesos. Les campanes de la Catedral no van deixar de tocar en senyal de dol.

L'enterrament el va presidir el comte de Romanones, ministre d'Instrucció Pública. Ben bé un terç de la població va participar del sepeli, segons les cròniques del moment. La carrossa fúnebre avançava amb lentitud acompanyada dels furgons que portaven un centenar de corones florals, innumbrables institucions i associacions eren representades en el seguici; al seu pas per les Rambles les flors llençades formaren una catifa, tots els comerços estaven tancats i una multitud silenciosa ocupava voreres i balcons, mentre alguns s'enfilaven als arbres.

La unanimitat dels mitjans de comunicació és absoluta a l'hora de descriure aquella apoteosi ciutadana i el multitudinari acompanyament del fèretre pels carrers de Barcelona, malgrat el dia plujós.²⁴ En canvi la motivació s'interpreta en diferent sentit segons les ideologies. Per a uns, es tractava del just reconeixement

23. L'afluència era tal que no es permetia que la gent seguis les pregàries per tal de no interrompre la circulació.

24. Sagarra infant, que hi va assistir, guardava el record d'haver-se trobat al mig d'un amuntegament neguitós de milers de paraigües.

La Renaixensa. Diari de Catalunya, divendres 13 de juny de 1902.

ment del poeta nacional; per altres era un poble que feia costat a l'oprimit en front de l'opressor. Així, per exemple, *El Diluvio*, exclamava: «¡Descansa en paz, excelso poeta: en el hueco de aquella roca no llegarán ya hasta ti las persecuciones que un día sufriste, los infortunios que siempre te acompañaron y las hipocresías con que a última hora han pretendido desagraviarte!»²⁵ Mentre que a *La Veu* llegim: «la popularitat de que gosava Mossèn Cinto feya que tothom ne tingués esment, ja que cada una de las glorias del eximi poeta era una gloria pel nostre poble, y cada nou llorer que afegia a la seva esplèndida corona ne representava una de més per a la corona de la pàtria».²⁶

Un segle després continua viva la dificultat, no ja de jutjar, sinó fins i tot d'arribar a comprendre a fons, tot el que va passar. Qualsevol acostament al tema ens fa palesa la seva amplitud difícilment reduïble a simplificacions fàcils. En aquest sentit, i com a última aproximació, vull fer referència a dues dedicatòries. La primera, són les paraules del pare Miquel d'Esplugues, que en l'any 1930 publica l'obra *La tragèdia de Mossèn Verdaguer*,²⁷ i n'envia un exemplar al meu pare amb aquesta breu síntesi de la immensa complexitat del tema abor-

25. *El Diluvio*, 14 de juny, 1902.

26. *La Veu de Catalunya*, 11 de juny, 1902.

27. P. MIQUEL D'ESPLUGUES, *La tragèdia de Mossèn Verdaguer*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1930.

R. I. P.
Lo poeta
Mossen Jascinto Verdaguer

L'Ajuntament d'aquesta Ciutat junta son dol al de tots sos admiradors d'aquí y de fora d'aquí y venera en sas despullas l'immortalitat de sa gloria. La Sala de Cent, ahont son nom fou aclamat per primera vegada, hostatjará l seu cos pera que rebi l'últim adeu del poble que tant ha enlayrat.

L'Ajuntament, la seva familia, marmessors y'l Clero y Junta d'Obras de la Parroquia de Bethlém, demanan á totas las personas piadosas que preguin á Deu per l'ànima del finat, y convidan á los entitats de Barcelona y de fora, á sos amichs y á tots sos admiradors á acompanyar lo seu cadavre á la esmentada parroquia, y al Cementiri del SO., ahont rebrá terra agrada avuy divendres á las tres de la tarde.

Lo dol se despedeix en la Plassa de la Pau.

La Renaixensa. Diari de Catalunya, divendres 13 de juny de 1902.

dat: «a Francesc Cambó, amb un desig d'encert molt superior a la idea d'haver encertat. Afectuosament».

L'altra dedicatòria ens porta una mica més lluny en el temps, a l'any 1907, quan en plena campanya de la Solidaritat, el meu pare és ferit greument en un atemptat que commociona la ciutat. Durant la posterior convalescència el canonge Collell, com a testimoni d'afecte, li envia un llibre encapçalat amb aquestes paraules: «al heroich patrici D. Francesch Cambó, perquè's puga distraure una estona durant sa convalescència, li envia aquest record afectuosissim». El llibre que el canonge li està fent arribar és una obra de joventut de Jacint Verdaguer, *Dos màrtirs de ma pàtria*, en edició de 1907, acompanyada d'una introducció del propi poeta i un pròleg del canonge Collell.²⁸ Les paraules del company de joventut de Verdaguer són emocionantment explícites: «vull cloure aqueix prólech que m'ha costat lo dictarlo mes d'una punyida al cor y batement de polsos, y també ¿perquè nó dirho? algun espurneig de llàgrimes, recordant aquell bell temps y pensant que dels deu minyons aixerits que-eram à

28. Jacint VERDAGUER, *Dos màrtirs de ma Patria o sia Lluçia y Marcià: poema en dos cants*, Vich, Gazeta Montanyesa, 1907.

la *Font del Desmay*, la vigília de Corpus de 1867, ja no'n quedám mes que quatre de vius y á la saltadora de la seixantena».

Aquestes paraules del canonge Collell, amb tot el que expressen, porten encara a la memòria la descripció de Joan Moles d'una visita que va fer al canonge, acompanyat d'un amic comú, a Camprodon, anys després de la mort del poeta. Moles, en certa manera, retreu al canonge que no es posicionés més clarament a favor del seu amic d'infància. Collell, al final de la conversa diu: «us asseguro –encara que hi hagi qui no ho cregui– que he sofert molt en veure sofrir el pobre Cinto i des del fons de la meva ànima condemnava les infàmies que van cometre amb ell. No ho mereixia, pobre Cinto; no ho mereixia.»²⁹

Com deia al principi, sobre l'aportació literària de Verdaguer, la seva complexa personalitat i les hores negres viscudes als darrers anys, s'ha estudiat i escrit molt. Per això, jo he procurat aquí recollir les vivències d'un testimoni directe d'alguns moments, mai oblidats, on s'inclou l'admiració del meu pare pel poeta i la preocupació per ell, com ens mostra aquella petició prop de Menéndez i Pelayo, i, a la vegada, el rebuig per les circumstàncies que l'envoltaren en els darrers temps, amb la seva clara actitud en defensa de Verdaguer i Callís, i la seva intervenció com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona.

I ja per cloure aquesta modesta aportació, sense deixar el llibret de Mossèn Cinto que precisament el Canonge Collell va dedicar a Cambó, llegeixo unes paraules del poeta –parlant de les flors de la poesia–, que tenen un ressò premonitori: «cap més puch regalàrvose'n per ara: tant claras han sigut las flors que he trobat en mos vint anys de viatge per la terra, y tantas las espinas que he hagut de trepitjar pera abastarlas; y si tant pocas n'he trobat en la primavera de mos dias ¿què serà quant lo gelat desembre torne de neu mos cabells rosos?».³⁰

I acabo amb aquests versos referits pel poeta als màrtirs d'Ausona i situats avui per nosaltres en la perspectiva de la seva obra ingent,

però del arbre en l'altre món se mida
lo fruyt que porta, no la llarga vida.³¹

29. Joan MOLES, *op. cit.*, pàg. 150.

30. J. VERDAGUER, *Dos màrtirs de ma Patria* [...]. Vich, Gazeta Montanyesa, 1907, pàg. 52.

31. *Ibidem*, pàg. 33.